

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-1

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№ SI-1 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2024-SI-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

22.00.01–Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)

Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Фофуров Низомжон Октябрович
кандидат исторических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.02–Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Сабиров Алишер Сабирович
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам (США)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Муйдинова Моҳира Муқимжоновна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ходжаев Собир Джумаевич
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.03–Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)
Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Акрамов Хусан Фуркатович
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харасович
кандидат политических наук, и.о. доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Сеитов Азамат РАЗВИТИЕ СОЦИОЛОГИИ В УЗБЕКИСТАНЕ: ОТ ПРОШЛОГО К ПЕРСПЕКТИВНОМУ БУДУЩЕМУ.....	5
2. Sabirova Umida SOTSIOLOGIK MONITORING YARATISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.....	12
3. Алексеева Виктория КОНЦЕПЦИИ ГЕНДЕРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В АНАЛИЗЕ ДИНАМИКИ СОЦИАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ.....	21
4. Kayumov Kaxramon KICHIK SHAHARLARNI ILMIY O'RGANISHNING SOTSIOLOGIK JIHATLARI.....	30
5. Alikariyeva A'loxon TA'LIM SIFATI BOShQARUVIGA NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI.....	36
6. Mannanova Nilufar DAVLAT XIZMATCHILARINI MERITOKRATIK YONDOSHUV ASOSIDA TANLASH – JAMIYATDA ADOLAT TAMOIYILI QAROR TOPISHINING MUHIM MASALASI SIFATIDA.....	44
7. Mo'minov Zokirjon IJTIMOIY MOBILLIK OMILINI TADQIQ ETISHNING METODOLOGIK JIHATLARI.....	51
8. Jiyanmuratova Gulnoz YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR.....	58
9. Сеитов Мансур МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА В ФОРМИРОВАНИИ ЖИЗНЕННЫХ ПОЗИЦИЙ МОЛОДЕЖИ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ.....	66
10. Узакова Зарина СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ: ОТ СОЦИАЛЬНОЙ К БИОПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ИНВАЛИДНОСТИ.....	74
11. Ziyayeva Xolida AGRESSIV XULQ-ATVORNI O'RGANISHGA QARATILGAN NAZARIYALAR TAHLILI.....	80
12. Imomova Nozimaxon MEHNAT MIGRATSIIYASINI VUJUDGA KELISHI VA TRANSFORMATSIYALASHUVINING IJTIMOIY OMILLARI.....	88
13. Shokirov Shaxrizod HUQUQBUZARLIK VA JINOYATCHILIKNI OLDINI OLISHDA JAMOATCHILIK BILAN HAMKORLIKDA ISHLASH.....	93

14. Ixtiyarov Farxod INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH – IJTIMOYIY BARQARORLIK VA TARAQQIYOT OMILI.....	102
15. Akramov Xasan YANGI O‘ZBEKISTONNING SPORT STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISHDA NORMATIV-HUQUQIY BAZASINING SOTSIOLOGIK TAHLILI.....	108
16. Kalanova Sabohat JAMIYATDA AVLODLAR ALMASHINUVI JARAYONLARI IJTIMOYIY HODISA SIFATIDA.....	117
17. Axrorov Zohidjon O‘ZBEKISTONDA IJTIMOYIY HODIM KASBINING JORIY ETILISHI, IJTIMOYIY SIYOSATNING AMALIY NATIJASI SIFATIDA.....	126
18. Xujanov Zafar KAMBAG‘ALLIK SABABLARI VA UNI QISQARTISHGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLARI.....	132
19. Turanazarov Umid KASBIY KOMPETENTLIK MOHIYATI VA RIVOJLANTIRISHNING OMILLARI.....	138
20. Kaxarova Nilufar SHAXAR MEGOPOLISIDAGI AYOLLAR MEHNAT MIGRATSIYASINING MUAMMOLARI VA IMKONIYATLARI.....	145
21. Хакимова Анора ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С МОЛОДЫМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ В ОРГАНИЗАЦИИ.....	154
22. A‘zamxonov Saidabzalxon TALABALAR MUSTAQIL TA‘LIM OLIHINI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	163
23. Ro‘zimatov Elbek VOLONTYORLIK HARAKATINING NAZARIY TAHLILI.....	170
24. Masharipov Baxtiyar SHAHAR INFRATUZILMASINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI.....	177
25. Muzaffarov San‘atbek VOLONTYORLIK HARAKATI – EZGULIK VAKSINASI.....	185
26. Yo‘ldashev Shoxrux YOSHLAR BUGUNGI KUN RIVOJLANISHI SHAROITIDA MADANIY-HUQUQIY MUHITNING SUBYEKTI VA OBYEKTI SIFATIDA.....	190

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Jiyanmuratova Gulnoz,

O‘zbekiston Milliy universiteti doktoranti,
Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
e-mail: g_dziyanmuratova@nuu.uz

YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10800130>

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada ishonch hodisasi ijtimoiy taraqqiyot va ijtimoiy tartibotni ta'minlovchi ijtimoiy mexanizm sifatida ko'rib chiqilgan. "Ishonch" (trust) tushunchasiga juda yaqin va ayrim holatlarda sinonim tarzda ishlatiladigan "imon-e'tiqod" (faith) va "qat'iy ishonch" (confidence) tushunchalarining qiyosiy tahlili amalga oshirilgan. Sotsiologiyada "ishonch" kategoriyasiga turli xil: jumladan, xavfsizlik sifatidagi (N.Luman, E.Giddens); ijtimoiy kapital sifatidagi (F.Fukuyama, R.Patnem, P.Burdye, J.Koulman); tarmoqli yondashuv (R.Bart, M.Granovetter, A.Portes); institutsional yondashuv (T.Skochpol, S.Nek, P.Kifer); sotsiomadaniy yondashuv (P. Shtompka) doirasidagi qarashlar tahlil etilgan. Jamiyatda olib borilayotgan islohotlarning samarasi yoshlarning ijtimoiy faolligi va ularning hokimiyatga bo'lgan ishonch darajasiga bog'liqligi asoslangan.

Kalit so'zlar: yoshlar, siyosiy institutlar, hukumat, ishonch, imon-e'tiqod, komillilik, xavfsizlik, ijtimoiy kapital, tarmoqli yondashuv, institutsional yondashuv, sotsiomadaniy yondashuv.

Джиянмуратова Гульноз,

докторант Национального университета Узбекистана,
доктор философии (PhD) по социологии, доцент
e-mail: g_dziyanmuratova@nuu.uz

ПРОБЛЕМА ДОВЕРИЯ МОЛОДЕЖИ К ПОЛИТИЧЕСКИМ ИНСТИТУТАМ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье феномен доверия рассматривается как социальный механизм, обеспечивающий социальное развитие и социальный порядок. Проведен сравнительный анализ близких понятию «доверие», таких как «вера» и «уверенность», которые в ряде случаев используются как синонимы. Анализируются различные взгляды к категории «доверие» в социологии: в том числе как безопасность (Н.Луман, Э.Гидденс); как социальный капитал (Ф.Фукуяма, Р.Патнем, П.Бурдые, Дж.Коулман); в рамках сетевого (Р.Барт, М.Грановеттер, А.Портес); институционального (Т.Скочпол, С.Нек, П.Кифер) и социокультурного подходов (П.Штомпка). Обоснована зависимость эффективности проводимых в обществе реформ от социальной активности молодежи и уровня ее доверия к власти.

Ключевые слова: молодежь, политические институты, власть, доверие, вера, уверенность, безопасность, социальный капитал, сетевой подход, институциональный подход, социокультурный подход.

Dzhiyanmuratova Gulnoz,

doctoral student of the National University of Uzbekistan,
Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology, Associate Professor
e-mail: g_dziyanmuratova@nuu.uz

THE PROBLEM OF YOUTH TRUST IN POLITICAL INSTITUTIONS: THEORETICAL FOUNDATIONS

ABSTRACT

In this article, the phenomenon of trust is considered as a social mechanism that ensures social development and social order. A comparative analysis of concepts close to the concept of «trust», such as «faith» and «confidence», which in some cases are used as synonyms, is carried out. Various views on the category of “trust” in sociology are analyzed: including as security (N.Luhmann, E.Giddens); as social capital (F.Fukuyama, R.Putnam, P.Bourdieu, J.Coleman); within the network (R. Barth, M. Granovetter, A.Porter); institutional (T. Skocpol, S.Nek, P.Kiefer) and sociocultural approaches (P.Sztompka). The dependence of the effectiveness of reforms carried out in society on the social activity of young people and the level of their trust in the authorities is substantiated.

Keywords: youth, political institutions, power, trust, faith, confidence, security, social capital, network approach, institutional approach, sociocultural approach.

KIRISH

Ishonch – shaxslar va ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarning maxsus tartibga soluvchi fenomen bo‘lib, butun bir ijtimoiy barqarorlik ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Ishonch muammosi zamonaviy sotsiologik nazariyalarning dolzarb masalalaridan va empirik sotsiologik tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri ekanligini isbotlashga hojat yo‘q. Ijtimoiy hayotni demokratlashtirish yo‘lini tutgan zamonaviy jamiyatga ishonchni oshirish muammosi, amalga oshirilayotgan turli islohotlar natijasida muqarrar ravishda yuzaga keladigan “ishonchsizlik sindromi” ni (ishonchning yo‘qligi, ishonch inqirozi) hengishning yangi usullarini izlash alohida ahamiyat kasb etib bormoqda.

Jamiyat hayotining barcha sohalarini isloh qilish va natijada turmush tarzini o‘zgartirish yoshlarning ijtimoiy voqelik haqidagi qarashlariga, uning ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga jalb qilinishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining turli yoshdagi qatlamlari, birinchi navbatda, yoshlar auditoriyasi bilan hamkorligining ijobiy shakllarini izlash davr talabiga aylanib bormoqda. Shu bilan birga, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etib, barcha bo‘g‘indagi davlat boshqaruvi organlari faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Fikrimizcha, yoshlar o‘rtasida ishonch/ishonchsizlik darajasi dinamikasini kuzatish ahamiyati va zarurati ham kam emas, chunki yoshlar aholining eng mobil va harakatchan qatlamidir. Turli (ichki va tashqi) omillar ta’siri ostida ularda doimiy ravishda ijtimoiy mavqe va guruh ongining o‘zgarishi jarayonlari sodir bo‘ladi, bu herda ishonch va unga zid bo‘lgan ishonchsizlik kayfiyati yoshlarning xatti-harakatlarini o‘zini o‘zi tartibga solishda muhim funksiyalarni bajaradi, ulardan asosiysi ijtimoiy voqelik obyektlarining mohiyatini tushunish, o‘zaro munosabatlarda paydo bo‘lgan noaniqlikni bartaraf etishdir. Binobarin, hokimiyat organlarining yosh avlod bilan samarali muloqot o‘rnatish qobiliyati ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlarning birlamchi vazifasidir.

METODOLOGIYA

Avvalambor, “ishonch” (ingl. – trust, rus. – доверие) tushunchasining u bilan yondosh keladigan va unga mazmunan juda yaqin turadigan ikki tushuncha – “imon-e’tiqod” (ingl. – faith, rus. – вера) va “qat’iy ishonch” ёки “ishonchi komillilik” (ingl. – confidence, rus. – уверенность)

bilan o‘zaro aloqadorligi muammosi ham o‘ta dolzarb bo‘lib, bu asosan falsafiy va psixologik fanlar doirasida o‘rganilmoqda. Manbalarda ko‘rsatilishicha, insonning uchta psixologik holatini ko‘pchilik his-tuyg‘ular (hissiyotlar) deb ataydi, ammo bular kognitiv-irodaviy va hissiy jarayonlar hisoblanib, ham intellektual, ham irodaviy va hissiy faoliyatga ta‘sir qiluvchi jarayonlardir.

Biz tomonimizdan tadqiq etilayotgan masalada xorijiy manbalardan foydalanganda “ishonch” tushunchasiga berilgan ba‘zi bir ta‘riflarni o‘zbek tiliga tarjima qilishdagi anglashilmovchiliklarni oldini olish maqsadida quyida ushbu uchchala tushunchaning biz uchun maqbul nisbatini berib o‘tishni joiz, deb bildik:

Ishonch (trust) – biror narsaga (yoki kimgadir) ishonishingiz mumkinligi haqidagi taxmin, ya‘ni oldindan umid bog‘lash.

Imon (faith, chuqur ishonch) – biror narsani dalilsiz haqiqat deb tan olish qarori (ya‘ni tanlov).

Qat‘iy ishonch (confidence, amin bo‘lish) – nimaga ishonish mumkinligining tajriba bilan tasdiqlangan shakli, ya‘ni isbotlangan qat‘iy bilim.

Ishonch, o‘z mohiyatiga ko‘ra, imon harakatidir, ya‘ni ishonch bildirish munosabatlari birinchi navbatda ishonchi komil emaslik bilan tavsiflanadi. Imonni, ishonchdan farqli o‘laroq, empirik tarzda o‘lchab bo‘lmaydi, garchi ishonchni o‘lchash uchun ishlatiladigan usullar ham juda ko‘p bahs-munozaralarga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, ishonch jamiyat hayotidagi noaniqlik va tavakkalchilikka javob sifatidagina vujudga keladi, imon esa doimo aniq va qat‘iy ishonch komillilik hissi sifatida mavjud bo‘ladi, degan fikr mavjud.

Sotsiologiya fani doirasida ishonchni xavfsizlik sifatida N.Luman va E.Giddens; ijtimoiy kapital sifatida F.Fukuyama, R.Patnem, P.Burdye, J.Koulman; tarmoqli yondashuv doirasida R.Bart, M.Granovetter, A.Portes; institutsional yondashuv doirasida T.Skochpol, S.Nek, P.Kifer; sotsiomadaniy yondashuv doirasida P.Shtompka kabilar o‘z asarlarida ko‘rib chiqqanlar.

ASOSIY QISM

Ishonch turli ijtimoiy fanlar tomonidan o‘rganiladigan noaniq tabiatga va ko‘p bosqichli tuzilishga ega bo‘lgan murakkab hodisa hisoblanadi. Ishonchning ko‘plab ta‘riflari va konsepsiyalari, uning qanday namoyon bo‘lishi va qanday sharoitlarda namoyon bo‘lishi haqida taxminlar mavjud.

Ayrim mualliflar (masalan, R.Xardin) ishonchni “oqilona fikrlashga va boshqa shaxsning keng bilimiga asoslangan umidvorlik (suyanish)” deb hisoblaydilar [1, – B. 27]. U faqat joriy (to‘g‘ri ma‘lumotlarga, halollik, samimiylik, malaka, professionallik va boshqalarga asoslangan) shaxslararo munosabatlarda paydo bo‘lishi mumkin, chunki faqat bunday munosabatlar raqibning ishonchliligi haqidagi bilimlarga asoslanishi mumkin. Shunday qilib, ishonch insonning sifati, uning ishonishga moyilligi sifatida aniqlanadi.

P. Shtompka uchun ishonch “boshqa odamlarning kelajakdagi noaniq harakatlari uchun qabul qilingan kafolatdir” [2, – B. 80]. Ya‘ni, ishonch – boshqalarning vijdonli xatti-harakatlarini kutish, o‘zaro ta‘sirlovchi sharoitdagi sherigi haqida ma‘lumot yetishmasligining o‘rnini qoplash uchun noaniqlikka “umid (garov) bog‘lash”.

F.Fukuyama ishonchni “jamoat a‘zolari o‘rtasida ma‘lum umumiy me‘yorlarga muvofiq, boshqa a‘zolarining ozmi-ko‘p bashorat qilinadigan darajada, halol va boshqalarning ehtiyojlariga e‘tibor bilan o‘zini tutishini kutish” deb ta‘riflaydi [3, – B. 52].

Umuman olganda, ishonchning ko‘plab ta‘riflari odamlarning (bir-biriga, institutlar va jarayonlarga) ma‘lum bir sharoitlarda ishonchga kirishishi va agar ishtirokchilar, mexanizm yoki kontekst o‘zgartirilsa, ishonchning “sifati” (masalan, ishonch darajasi – ozgina shubhadan yoqtirmaslik, dushmanlik yoki biror narsaga yoki kimgadir ishonchni to‘liq yo‘qotishgacha) o‘zgaradi, degan taxminga asoslanadi. Ishonch ijtimoiy tuzumning asosi, ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishning zaruriy sharti rolini o‘ynaydi.

Ishonch, tabiiyki, ishonch subyektlari bir-biri haqida to‘liq ma‘lumotga ega emasligi va boshqalarning hozirgi va kelajakdagi xatti-harakatlari ustidan nazoratga ega emasligi sababli ma‘lum darajadagi xavfni anglatadi. Ishonch bildirish orqali odam tavakkal qiladi, ammo bu xavf qaror qabul qilish jarayonining o‘zi bilan bog‘liq. Ishonch odamlarga turli faoliyatlarni rejalashtirish va amalga oshirish imkonini beradi. Bolalik va o‘smirlik davrida shakllanadigan asosiy ishonch tajribasi bo‘lmasa, inson hayotining keyingi bosqichlarida ishlashda qiyinchiliklarga duch keladi.

Zamonaviy jamiyatlarda odamlar erkin birlashadilar, turli “ikkinchi darajali” (ixtiyoriy) tuzilmalarni yaratadilar, bu yerda ishonchsiz yashash mumkin emas, chunki bu bir tomondan demokratik jamiyatning ishlashiga hissa qo‘shadi, ikkinchi tomondan esa, u bilan yashash ham muammoli, chunki ishonch uchun asoslar (mezonlar, shart-sharoitlar) zarur, ularni esa hali qozonish kerak. Bir so‘z bilan aytganda, jamiyatda ishonchning mavjudligi odamlarning kundalik faoliyatini ta‘minlay olmaydi. Ishonch ishonch obyekt bo‘lgan shaxslar va tashkilotlarning ishonchli harakatlariga asoslanishi kerak.

Shaxslararo ishonch (ijtimoiy rolni ijro etuvchi muayyan shaxsga) va ijtimoiy ishonchni (jamiyatning barcha a‘zolari foydalanishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy manfaat) farqlash lozim. Axborot almashinuvi jarayonida to‘plangan bilimlar shaxs, guruh, muassasa tomonidan turlicha talqin qilinishi va ularning kutganlarida aks etishi mumkin, bu esa, o‘z navbatida, jamiyatda ishonch va ishonchsizlikning shakllanishiga ham ta‘sir qiladi.

Yoshlarning ishonchi ko‘p jihatdan shaxsiy va oilaviy tajribaga (shaxsiy ijtimoiylashuv, ma‘lumotni baholash va boshqalar natijasida) asoslanadi. Shu bilan birga, jamiyat avlodlarning oldingi tajribasini “to‘playdi” va uni xulq-atvor namunalari “kodifikasiya qiladi”. Bu, asosan, odamlarning o‘zaro munosabatlarida ishonchni shakllantirishga yordam beradi, yoki aksincha, shaxslararo munosabatlarda shubha, shubha, ishonchsizlik va noaniqlikni keltirib chiqaradi.

Shunday qilib, ishonch turli subyektlarning samarali o‘zaro ta‘sirining sharti, shuningdek, insonning boshqa odamlarga bo‘lgan munosabatining o‘ziga xos xususiyati, shuningdek, rivojlanishning ma‘lum bosqichlari bilan tavsiflanadigan jarayon bo‘lib, pirovard natijada ushbu jarayonning barcha bosqichlarida o‘z vaqtida muhim tuzatishlarni kiritish uchun ishonch darajasining o‘zgarishlar dinamikasini har tomonlama o‘rganishni talab qiladi.

R.Emerson va bir qator sotsiologlar (L.Molm, K.Kuk va boshqalar) ijtimoiy ayirboshlash tarmog‘ida xavf va ishonchni tadqiq etgan. Ularga ko‘ra, ishonch ortgani sari, ijtimoiy ayirboshlashlar tarmog‘ida xavflar kamayadi. Hozirda ko‘pgina sotsiologlar ijtimoiy institutlarni jalb etib, ma‘lum bir aktorlar ishonch reytinglarini aniqlash bilan shug‘ullanmoqda.

Ishonchni xavfsizlik sifatida N.Luman va E.Giddens o‘z asarlarida ko‘rib chiqdilar. Niklas Luman uchun ishonch zamonaviy jamiyat rivojlanishining muhim omili, ishonch darajasi ijtimoiy kommunikatsiyalar rivojlanishining zaruriy shartidir va ijtimoiy tizimlar odatda faqat aloqa orqali shakllanadi. N.Lumanning fikricha, eng oddiy harakat (o‘zaro ta‘sir) tizimi aloqalar ketma-ketligidan iborat; va ijtimoiy tizimlar faqat tanlab muvofiqlashtirish zaruratidan kelib chiqadi. Bundan tashqari, ijtimoiy tizimlar faqat aloqa orqali shakllanadi, ya‘ni dastlab “turli selektiv jarayonlar bir-birini faol yoki reaktiv ravishda o‘zaro belgilaydi” deb taxmin qilinadi [4, – B. 13], ya‘ni ular bir-biriga ishonch bilan harakat qiladilar. Shunday qilib, ishonch o‘zaro bog‘liq aloqa jarayonlari asosida rivojlanadi.

Britaniyalik sotsiolog Entoni Giddens ishonchni murakkablik, noaniqlik va tavakkalchilik bilan ajralib turadigan postmodern davrining muhim xususiyati sifatida qaraydi. Zamonaviy “postmodern” jamiyati davri fikrlash va o‘zini o‘zi aks ettirish ahamiyatining ortishi, insoniy qadriyatlar tizimining o‘zgarishi bilan tavsiflanadi. E.Giddens ishonchni “ma‘lum natijalar yoki hodisalar to‘plamiga nisbatan shaxs yoki tizimlarga tayani mumkinligiga ishonish, bu ishonish boshqaning halolligi yoki sevgisiga yoki mavhum tamoyillarning (texnik bilim) to‘g‘riligiga ishonchni ifodalaydi”, deb ta‘riflaydi [5]. Shunday qilib, zamonaviy dunyoda ishonch alohida ahamiyatga ega, chunki ajratilgan makon-vaqt munosabatlari noaniqlik, reflekslik va xavf-xatar hissiyotlariga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, E.Giddens zamonaviy “postmodern” davrining oqibati sifatida keng tarqalgan ontologik ishonchsizlik va noaniqlikni ta‘kidlaydi.

Shunday qilib, E.Giddens uchun ishonch imon (isbotsiz ishonish) va bilimga asoslangan qat‘iy ishonch (isbot asosida amin bo‘lish) o‘rtasidagi bog‘liqlikdir. Olim o‘zaro, mas‘uliyat va ishtirokchilikka asoslangan odamlarga bo‘lgan ishonch bilan kundalik hayotning ishonchligini ta‘minlaydigan “mavhum tizimlar”ga bo‘lgan ishonchni ajratadi [6].

“Ishonch” kategoriyasining aksariyat sotsiologik talqinlari ijtimoiy kapital tushunchasiga asoslanadi (F.Fukuyama, R.Patnem, P.Burdye, J.Koulman va boshqalar), bunda ishonch markaziy element hisoblanadi. F.Fukuyama ijtimoiy kapitalni jamiyatda ishonch munosabatlarining tarqalishi natijasida rivojlangan ijtimoiy o‘zaro munosabatlarning salohiyati asosi sifatida izohlaydi. Ijtimoiy

kapitalni qo‘lga kiritish muayyan jamiyatning axloqiy me‘yorlariga moslashishni va uning sodiqlik, halollik va ishonchlik kabi qadriyatlarni o‘zlashtirishni talab qiladi.

F.Fukuyama ilmiy muomalaga kiritayotgan “ishonch radiusi” tushunchasi orqali olim ishonch munosabatlarida ishtirok etuvchi ishonchli munosabatlarning yagona tizimi tarkibiga kiruvchi shaxslarning, ijtimoiy guruhlarining ma‘lum bir doirasini tushunadi. Ishonch darajasi (radiusi) quyi bo‘lgan jamiyatlar qarindosh-urug‘chilik bilan ajralib turadi, bu yerda oilaviy aloqalar barcha ijtimoiy o‘zaro munosabatlarning asosi hisoblanadi.

Yuqori darajadagi va shuning uchun keng ishonch radiusiga ega bo‘lgan jamiyatlar, aksincha, oilaviy tashkilotdan (hayot, biznes va boshqalar) yirik xususiy korxonalar (korporasiyalar va boshqalar) o‘tish amalga oshiriladigan barcha turdagi ixtiyoriy uyushmalar va birlashmalarni shakllantirishga moyildir. Har bir madaniyatga xos bo‘lgan ishonch darajasi, F.Fukuyamaning fikricha, “ijtimoiy kapitalning shakllanish sur‘atini oldindan belgilab beradi” [7, – B. 52].

Ijtimoiy kapital, bir tomondan, jamiyatda mavjud bo‘lgan ishonch darajasining natijasi bo‘lsa, ikkinchi tomondan, erishilgan ishonch darajasi ijtimoiy kapitalning to‘planishi ifodasidir. Masalan, J.Koulman ishonchning mavjudligi ijtimoiy kapitalning to‘planishiga yordam beradi, deb hisoblaydi. Shu bilan birga, R.Patnem, aksincha, aynan ijtimoiy kapitalni to‘plash jamiyatga ishonch darajasini oshirish sharti ekanligiga ishonch hosil qiladi. P.Burdye fikricha, “Ijtimoiy kapital – shaxs yoki guruhning o‘zaro bilim va yo‘nalishning ko‘proq yoki kamroq institutsional munosabatlariga ega bo‘lishi tufayli ega bo‘lgan zaxiralar yig‘indisidir” [8, – B. 14].

Biroq, har bir tarmoq ijtimoiy kapital emas. P.Shtompka fikricha, ijtimoiy kapital tarmoqdagi aloqalar ixtiyoriy ravishda, “pastdan” shakllangandagina vujudga keladi. Bog‘lanishlar tabiiy emas, balki majburiy shakllanish bo‘lgan tarmoq, agar odamlar yoki odamlar guruhlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar ixtiyoriy asosda, rasmiy ravishda o‘rnatilgan munosabatlarni chetlab o‘tgan taqdirdagina ijtimoiy kapitalni ifodalashi mumkin.

Demak, J.Koulman tomonidan yangilangan ijtimoiy kapitalning nazariy muammolari real hodisani empirik izlashga olib keldi. R.Patnem bu hodisaning mavjudligini nafaqat empirik asoslab berdi, balki uning tarkibiy qismlarini ham izladi [9]. Shu maqsadda olim AQShning 14 shtatida qiyosiy tadqiqotlar olib borib, ijtimoiy kapitalning ko‘p o‘lchovli indeksini joriy qildi. R.Patnem o‘z tadqiqotlari natijasida yuqori darajadagi ishonch (ya‘ni, “Sizningcha, ko‘pchilik odamlarga ishonish mumkinmi yoki odamlar bilan muomala qilishda ehtiyot bo‘lish kerakmi?” degan savolga javob berishda yuqori ball) o‘rtasida kuchli bog‘liqlikni aniqladi va indeksning boshqa tarkibiy qismlari, tadqiqotchining fikriga ko‘ra, ishonch ijtimoiy kapitalning o‘zagi ekanligini tasdiqlashga imkon beradi.

Tarmoqli yondashuv doirasidagi ishonch muammosi (R.Bart, M.Granovetter, A.Porter va boshqalar) ijtimoiy kapitalni o‘zaro manfaatlariga asoslangan shaxslar o‘rtasidagi barqaror aloqalar tizimi yoki samarali axborot almashinuvini rag‘batlantiradigan, mustahkam ijtimoiy aloqalarni o‘rnatadigan va yuzaga keladigan nizolarni hal qilishga hissa qo‘shadigan ishonch ushbu tarmoqning salohiyatidan foydalanish imkoniyatini ochib beradi [10].

Institutsional yondashuv doirasida (T.Skochpol, S.Nek, P.Kifer va boshqalar) ishonch jamiyatda ijtimoiy aloqalar va munosabatlarni yaratuvchi muayyan tashkilotga ishonch nuqtai nazaridan qaraladi. Shuning uchun institutsional ishonch ko‘p jihatdan jamiyatning hokimiyat va huquqiy tizimining samaradorligi, uning iqtisodiy va ma‘naviy rivojlanish darajasiga bog‘liq. Bundan kelib chiqadiki, institutsional ishonchning yuqori darajasi jamiyat taraqqiyotida barqarorlikka, quyi daraja esa ijtimoiy-siyosiy beqarorlikka olib keladi.

Institutsional va shaxslararo ishonch darajalari o‘rtasidagi munosabatlar quyidagi o‘zgarishlarda namoyon bo‘lishi mumkin: shaxslararo ishonchning yuqori darajasi va institutsional ishonchning quyi darajasi (ya‘ni, jamiyat hokimiyatdan mustaqil ravishda mavjud); institutsional ishonchning yuqori darajasi va shaxslararo munosabatlarning quyiligi (ya‘ni, jamiyat mustaqil ravishda ishlay olmaydi va deyarli butunlay hukumat ixtiyoriga bog‘liq); shaxslararo va institutsional ishonchning o‘rtacha darajasi (jamiyat muhim ijtimoiy kapitalga ega bo‘lsa va davlat, o‘z navbatida, uni saqlash va ko‘paytirishga hissa qo‘shganda); shaxslararo va institutsional ishonchning quyi

darajasi (davlat ijtimoiy jarayonlarni nazorat qilish va muvofiqlashtirishga qodir bo'lmaganda, o'zaro ishonchsizlik tufayli ijtimoiy o'zaro munosabatlar falajlanadi) [11].

Sotsiomadaniy yondashuv doirasida ishonch ijtimoiy o'zaro munosabatlarning salohiyatini amalga oshirishga imkon beruvchi madaniy manba sifatida qaraladi, ya'ni ishonch hodisasi jamiyat hayotining madaniy xususiyatlaridan ajralmas tarzda ko'rib chiqiladi.

Insonning deyarli barcha harakatlari kelajakka qaratilgan, biroq kelajakni bilish mumkin emas va odamlar hech qachon bu haqda 100% ishonch hosil qilmaydi. Shu bilan birga, jamiyatning barcha a'zolari o'ziga xos (lekin noaniq) holatlarga bog'liq bo'lib, ishonch noaniqlik sharoitida yashashga imkon beradigan asosiy vositaga aylanishiga olib keladi. Shunga asoslanib, ishonch ikkita asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

- boshqa birovning kelajakdagi muayyan vaziyatda o'zini qanday tutishi haqida aniq taxminlar;

- qat'iy ishonch, harakatga tayyorlik (garov).

Shunday qilib, ishonchning haqiqiy sohasi ijtimoiy hodisalardir, ularning o'ziga xosligi ularning oldindan aytib bo'lmaydiganligi va to'liq nazoratni o'rnatishning mumkin emasligidir. Boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlar haqida gapirganda, ularning kelajakdagi harakatlari bizga noma'lum, deb aytish mumkin, chunki biz boshqalar harakatlarining sabablarini to'g'ridan-to'g'ri o'rganishga qodir emasmiz.

Bundan tashqari, odamlar harakat erkinligi huquqiga ega va ular har doim kutilganidan butunlay boshqacha harakat qilishlari mumkin, va hatto kuchli bashoratlar ham muvaffaqiyatsiz chiqishi mumkin. Shunga asoslanib, odamlar noaniqlik va boshqa odamlarning kelajakdagi harakatlarini to'liq bashorat qila olmaslik sharoitida yashaydilar, degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shunday qilib, biz eng umumiy ta'rifni beramiz: "Ishonch – boshqa odamlarning kelajakdagi noaniq harakatlariga qarshi olingan kafolatdir" [12, – S. 80].

P.Shtompka "ishonch madaniyati", "ishonchsizlik madaniyati", "madaniy travma" va hokazo tushunchalarni kiritadi. Ishonch madaniyati jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi, odamlarning tashabbuskorligini faollashtiradi, davlat organlari mas'uliyatini oshiradi, barcha ijtimoiy tuzilmalarning shaffofligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ishonchsizlik madaniyati, aksincha, jamiyatning tartibsizligiga, umumiy shubha, passivlikka, hokimiyatning o'zboshimchaligiga, ijtimoiy jarayonlarning tanazzuliga olib keladi [13].

Tranzit (o'tish davri) jamiyatlarida, birinchi navbatda, ma'naviy aloqalar "jarohatlanadi", me'yoriy anomalija paydo bo'ladi, tuzilmalar va tashkilotlarning noaniqligi kuchayadi, bu esa barcha ijtimoiy institutlarga ishonch inqirozini keltirib chiqaradi. Buni faqat ko'r-ko'rona ishonch yoki qo'rquv bilan emas, balki madaniy transformatsiya – ishonch munosabatlarini rivojlantirish orqali yengib o'tish mumkin [14, – B. 45-67]. Bunday "jarohatlar" ayniqsa, yoshlarning bilim darajasi quyiligi, bilim olishga intilmasligi tufayli seziladi.

Shunday qilib, jamiyat hayotining turli sohalarida ijtimoiy kommunikatsiyalarning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning kaliti ishonchdir. Ishonch ijtimoiy hayotning, ayniqsa kundalik hayotning asosiy jihati hisoblanadi. Nisbatan mustaqil kategoriya sifatida ishonch odamlarning turli xil o'zaro munosabatlarini umumiy ma'noga to'ldiradi, ularga maqsadlarni tanlash, o'z manfaatlarini va ehtiyojlarini amalga oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Ishonchni o'rganishning ayrim yondashuvlarini tahlil qilish ijtimoiy (umumlashtirilgan) ishonchni o'rganishning ikkita asosiy yo'nalishini aniqlash imkonini beradi:

1) ishonch madaniyati va jamiyatning ijtimoiy kapitalini, ularning chambarchas bog'liqligini va o'zaro bog'liqligini aks ettiradi (makro daraja);

2) shaxsning moyilligini va ishonchga tayyorligini ochib beradi (mikro daraja).

Yoshlar, birinchi navbatda, jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarga munosabat bildiradilar. Ijtimoiy va yosh xususiyatlariga ko'ra, ular asosan "uzoq" va "yot" narsalarga nisbatan aniq belgilangan ishonch modellariga ega emas. Yoshlar, odatda, ishonchni doimiy shaxsiy aloqalar orqali vaqt o'tishi bilan "qozonilgan" narsa deb bilishadi. Shu sababli, jamiyatga ishonch darajasini oshirish uchun jarayonning barcha ishtirokchilarining (fuqarolar, biznes tuzilmalari, davlat) sa'y-

harakatlarini birlashtirish, bir martalik integrasiya shaklida emas, balki ishonchni tizimli ravishda “takror ishlab chiqish” zarur.

Jamiyatda ishonch muhiti (ishonchni saqlab qolish istagi) doimo mavjud bo‘lishi va zarur darajada saqlanib qolishi kerak, shunda yoshlar ishonch obyektlarining (ham shaxslar, ham institutlar) ishonchliligi, malakasi, ishonchli xatti-harakatlarning potensial foyda va yo‘qotishlarini baholay oladilar.

Bugungi kunda mamlakatimizda yoshlarning xulq-atvorida ishonch masalalari sotsiolog [15], faylasuf [16] va boshqa ijtimoiy fan sohasi vakillari [17] tomonidan tadqiq etilmoqda. Shuningdek, ayrim sotsiologik tadqiqot markazlari asosan davlat tuzilmalari va iqtisodiy institutlar faoliyatiga ishonch darajasini o‘rganmoqda. Biroq, zamonaviy yoshlar o‘rtasida ishonchning umumiy darajasini va uni shakllantirish omillarini o‘rganish va tadqiq qilishning yagona konsepsiyasini ishlab chiqish, “nazariy platformani” aniqlash muammolari hali ham kam o‘rganilgan.

Yoshlarning siyosiy institutlarga ishonchini o‘rganish bo‘yicha qo‘llaniladigan strategiyalar tahlili fanlararo yondashuvni, jumladan, sotsiologik, siyosatshunoslik va psixologik tadqiqotlar usullarini va axborotni to‘plash va qayta ishlashning miqdoriy va sifatiiy usullarini uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Hardin R. Trust and Trustworthiness. – New York: Russell Sage Foundation, 2002. – 256 p.
2. Штомпка П. Доверие – основа общества. – М.: Логос, 2012 – 445 с.
3. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. Д. Павловой и др. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
4. Луман Н. Власть / пер. с нем. – М.: Праксис, 2001.
5. Giddens A. The consequences of modernity. – Stanford: Stanford univ. press, 1990.
6. Luhman N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives // Trust: Making and Breaking Cooperative Relations (electronic edition) / Ed. by D.Gambetta. – Oxford: University of Oxford, 2000. – Ch. 6. – P. 94-107.
7. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. Д. Павловой и др. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
8. Бурдьё П. Социология политики. – М.: Социо-Логос, 1993.
9. Putnam R.D. Bowling Alone: The collapse and revival of American community. – N.Y.: Simon and Shuster, 2000.
10. Кухарчук Д.В. Феномен доверия как предмет социологического анализа: теоретические подходы // Сб. науч. трудов по итогам международной научно-практической конференции. – Ростов-на-Дону, 2016. – 94 с.
11. Кухарчук Д.В. Феномен доверия как предмет социологического анализа: теоретические подходы // Сб. науч. трудов по итогам международной научно-практической конференции. – Ростов-на-Дону, 2016. – 94 с.
12. Штомпка П. Доверие – основа общества. – М.: Логос, 2012 – 445 с.
13. Штомпка П. Доверие – основа общества. – М.: Логос, 2012 – 445 с.
14. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социологические исследования. – 2001. – № 1. – С. 45-67.
15. Жиянмуратова Г. Ш. Ўзбекистонда фукаролик жамияти шароитида ёшлар ижтимоий-сийсий фаоллиги динамикаси //Журнал социальных исследований. – 2020. – Т. 3. – №. 1; Gulnoz J., Bunyod N. Absenteizm ijtimoiy hodisa sifatida //Research and Publication. – 2023. – Т. 1. – №. 11. – С. 4-10.
16. Эргашев И., Худайназаров А. У. Ўзбекистон жамияти бошқарувида ёшлар фаоллигини оширишнинг маънавий омиллари //Журнал социальных исследований. – 2020. – Т. 3. – №. 5; Абдуллаева З. Н. Рақамлашган жамиятда ишонч категориясининг аҳамияти //Ta’lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – С. 338-340.

-
17. Исламова Ф. Ш. Янги ўзбекистон ёшларини ҳаётга бўлган қатъий ишончи ва дунёқарашини тарбиялаш педагогик зарурият сифатида //Та'лим ва rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 402-406.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

1-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-1

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-1

MAQOLADA KELTIRILGAN DALILLARNING TO'G'RILIGI UCHUN MUALLIF MAS'ULDIR | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000